

MAŽOSIOS (PRŪSIJOS) LIETUVOS TAUTODAILĖS TYRĖJAS HANSAS S. WOEDE

Egidijus Bacevičius

ANOTACIJA

Pristatomi Hanso S. Woede's (1902–1983), Rytprūsių kraštiečių draugijos kultūrininko, gyvenimas ir veikla, Rytprūsių kaimo medinių statinių ir tautodailės tyrimai, kurėnų vėtrungės ir Kuršių nerijos materialinio bei dvasinio paveldo tyrimai.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Hansas S. Woede, Rytprūsių kraštiečių draugija, Klaipėdos krašto išeivių (klaipėdiškių / memelenderių) kultūrinis sąjūdis, Rytprūsių ir Vakarų Lietuvos medinė architektūra ir tautodailė, kurėnų vėtrungės.

ABSTRACT

Hans Woede (1902–1983) – the enthusiast and investigator of the former East Prussia (Memelland, Lithuania Minor) cultural heritage. Overview of his research on material and intangible heritage in the East Prussia, wooden countryside architecture and handicrafts, in particular, weathervanes. His contribution for the activities of the “Landsmannschaft Memellander” society (citizens of the former Memel district) presented.

KEY WORDS: Hans S. Woede, Landsmannschaft, Memelland, Eastern Prussia, Lithuania Minor, heritage, wooden architecture, weathervane.

*mgr. Egidijus Bacevičius, Klaipėdos universitetas
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: ebacevicius@mail.lt*

XX. a. pirmojoje pusėje Rytprūsiuose įvyko visuomeninių politinių permainų, o sparčiai modernizuojamas krašto ūkis keitė kraštovaizdį. Todėl susirūpinta krašto kultūrinės savasties išsaugojimu. Naujų impulsų gavo senoji Vokietijos istorikų muziejinkystės mokykla. Buvo plėtojamos valstybinių ir šeimos (giminės) senienų rinkimo, saugojimo ir tinkamo supažindinimo bei tęstinumo užtikrinimo tradicijos. Šią veiklą po Antrojo pasaulinio karo tęsė į Vokietiją priverstinai persikėlę kraštiečiai (*memelenderiai*). Tačiau tremtyje tai įgavo kitokį pobūdį. Idėją kaupti dėl modernizavimo nykstančios praeities pasaulio nuotrupas pakeitė poreikis išsaugoti prarastos / naikinamos Tėviškės atminimą. Kultūrinių draugijų susirinkimuose buvo atsigręžiama į Rytprūsių dvasinės ir daiktinės kultūros paveldą. Išskirtinis dėmesys teko su kraštovaizdžiu ir gyvenimo būdu siejamos tradicinės architektūros raiškai. Klaipėdos krašto išeivių kultūrinis gyvenimas Vokietijoje XX a. viduryje ir antrojoje pusėje menkai žinomas. Kita vertus, Rytprūsių ir jų sudedamosios Mažosios (Prūsijos) Lietuvos kultūros paveldo dalys iki šiol menkai žinomos Lietuvos kaimo tautodailės ir architektūros tyrėjams. Neįvertintas liko Rytprūsių kaimo medinės tautodailės puoselėtojo Hanso S. Woede's kūrybinis palikimas. Tyrėjo vardas neįtrauktas į Mažosios Lietuvos enciklopediją ir kitus lietuviškus žinytus, mokslinius tiriamuosius darbus. Straipsnis parengtas tyrėjo devyniasdešimties metų nuo gimimo ir tridešimties metų nuo mirties proga. Ketiname atkreipti lietuvių skaitytojų dėmesį į šią įdomią asmenybę ir jos tyrimų palikimą, svariai prisidėsiantį prie medinės tautodailės paveldo pažinimo ir atgaivinimo.

Straipsnyje apžvelgiami pagrindiniai H. Woede's gyvenimo įvykiai, Tilžės (istor. *Tilsit*, dab. *Sovetsk*) ir Karaliaučiaus (istor. *Königsberg*, dab. *Kaliningrad*) miestų aplinka, formavusi polinkį

tirti Rytprūsių tautodailės ir architektūros ypatumus bei paveldą. Siekiant geriau pažinti Mažosios Lietuvos kultūrą, pirmą kartą pristatomi H. Woede's darbai, padėsiantys nušviesti menkai atskleistus tarpukario kraštotyrio judėjimo klausimus Tilžės–Karaliaučiaus srityse.

Žinių spragą apie H. Woede'ę užpildyti padėjo jauniausias sūnus Konradas (*Konrad Woede*, g. 1937 m. Tilžėje). 2010 m. gegužės 7 d. jis straipsnio autoriui iš Mainzo atsiuntė savo prisiminimus apie tėvą, patikslino sudarytą bibliografijos ruošinį, teikė naudingų patarimų, kaip išsamiau atskleisti beveik užmarštiną nugrimzdusį Rytprūsių kultūrininko palikimą. Pritarė siekiam padaryti jį pasiekiamą ir įtraukti į Vakarų Lietuvos kultūros pažinimo lauką.

Tilžiškis – sodų ir parkų menininkas

Hansas S. Woede (*Hans Siegfried Woede*) gimė 1902 09 21 Tilžės (dab. Sovetsko, Kaliningrado sr.) gydytojo (dr. med.) Egberto Woede's (1863 07 04 – 1940 06 17) ir metalo prekybininko dukters Helenės (g. Manleitner, 1869 05 18 – 1934 10 23) šeimoje. Buvo vienturtis. Woede šeimos gyvenimas sukosi miesto vokiečių bendruomenėje. 1914 m., visai prieš prasidedant Pirmajam pasauliniam karui, trumpai gyveno Harze. Taip pavyko išvengti rusų armijos antpuolių ir po jų sumaišties pasekmių Rytprūsioose. Grįžęs į gimtinę H. Woede toliau mokėsi Tilžės realinėje gimnazijoje (*Realgymnasium*), tačiau dėl nežinomų priežasčių, 1922 m. baigdamas mokyklą, nelaiškė abitūros egzaminų. Nuo 1926 m. ėmėsi senelio iš tėvo pusės, sodininko ir Karaliaučiaus miesto valstybės tarėjo, Franzo Woede's (1828 12 22 – 1908 07 26) amato. Susidomėjo sodininkyste ir nuo 1926 m. tapo sodininku – parkų prižiūrėtoju. Dirbo ir gilinosi į amato paslaptis puoselėdamas Jokūbynės parką (*Jakobsrhu*)¹. 1928 m. H. Woede buvo išsiųstas mokytis į Berlyno sodininkystės tyrimų padalinį Dahleme (*Lehr- und Forschungsanstalt für Gartenbau in Berlin-Dahlem*). Grįžęs į Tilžę, padedamas tėvų, jaunasis sodininkas 1930 m. įsigijo žemės sklypą ir vertėsi laisvo sodų menininko bei parkų priežiūrėtojo (*Freischaffender Gartenarchitekt, Baumschulbesitzer, Gartengestalter*) amatu. Augino ir platino miestiečiams vaismedžių sodinukus, augalus apsauginiams pylimams apželdinti. 1930 m. spalio 3 d., sulaukęs 28-erių, jis susituokė su tilžiške Hildegard (g. Fuchs, 1902 08 24 – 1979 10 03). 1932 m. pora susilaukė sūnaus Georgo, 1934 m. – Egberto, o 1937 m. – Konrado². 1940 m. šeimai persikėlus gyventi į senelio namus Karaliaučiuje, gimė dukrelė Hiltruda. Tais pačiais metais neteko kelių savo artimųjų: mirė tėvas ir jauniausioji dukra.

Nuo 1937 m. H. Woede dalyvavo judėjimo „Gražus kaimas“ (*„Das schöne Dorf“*) veikloje. Pastaroji draugija buvo nacionalsocialistų organizacijos „Jėga per džiaugsmą“ (*„Kraft durch Freude“*, KdF) padalinys. Išvykose po Karaliaučiaus krašto apylinkes rinktos žinios apie dvarviečių, medinių kaimo sodybų statinius, piešti ir fotografuoti būdingi trobesiai, aplinka, statybos ir puošybos ypatumai. Draugijos nariai bendravo su visuomene: rengė gražiausios sodybos rinkimus, skaitė šviečiamojo pobūdžio paskaitas, teikė patarimų, kaip tinkamai įsirengti statomus ar atnaujinamus namus bei sodybas. Daugiau apie šias išvykas H. Woede sūnums ir artimiesiems, kaip būdinga jo kartos atstovams, neatviravo. Apie minėtą judėjimą žinių liko mažai³.

¹ Tilžėje nuo 1823 m. veikė Sodininkų ir gražinimo draugija (*Garten- und Verschönerungsvereins*), savoje parkų prižiūrėtojų mokykloje rengti sodininkai, palaikyti ryšiai su Vokietijos, Prancūzijos ir kitų Vakarų Europos parkų bei apželdinimo centrais. BACEVIČIUS, E. Jakobyinės parkas puoše Tilžę, žadino lietuvininkų sąmoningumą. *Mokslas ir gyvenimas*, 2011, p. 6–9, 11–12.

² Su Konradu Woede autorius susirašinėjo 2010 m. Gautas straipsnių kopijų rinkinys ir prisiminimai apie tėvą ir šeimą karo bei pokario metais (laiškas-atsakymas, priedai A-E – 12 mašinarščio lapų, kompaktinė plokštelė ir 1952 m. laikotarpio H. Woede's nuotrauka). Pagal tai parengtas H. Woede's gyvenimo ir kūrybinės veiklos aprašas, patikslinta biobibliografija. Rinkinys saugoti perduotas Lietuvos jūrų muziejui.

³ STRAKAUSKAITĖ, N. *Kultūros kraštovaizdis prie Kuršių marių*. Klaipėda, 2001, p. 112–113.

H. Woede dalyvavo 1938–1940 m. steigiant naują muziejų po atviru dangumi (*Freilichtmuseum*). Tam iš Karaliaučiaus į Ostródos apskritį (prie dab. Olsztyneko) buvo perkelti senojo „Kaimo muziejaus“ (*Dorfmuseum*) statiniai. 1911–1944 m. muziejui vadovavo paminkloaugininkas ir medinės Rytprūsių tautodailės tyrėjas R. J. Dethlefsenas (*Richard Jepsen Dethlefsen*, 1864–1944)⁴. Muziejaus statiniai išliko iki šių dienų ir saugomi *Muzeum Budownictwa Ludowego – Park Etnograficzny w Olsztynku*. Darbas Rytprūsių kaimo muziejuje po atviru dangumi paliko gilų įspaudą asmenybės vertybinėms nuostatoms. Šios turiningos veiklos metu užsimezgė tautodailės tyrėjo pradai, ilgainiui išaugę į nuodugnią pažintį su Rytprūsių kaimo medine tautodaile. Tilžės miesto apylinkių kaimų tautodailės ir dailiųjų amatų pavyzdžiai ne kartą buvo pristatomi krašto ūkio ir amatų parodose. Tilžės Jokūbynės parke jos rengiamos nuo 1905 m.⁵

1940 m. H. Woede pašauktas karinės prievolės. Tarnavo Vokietijos priešlėktuvinės gynybos srityje. Tačiau po kurio laiko dėl kelio sąnario skausmų iš tarnybos buvo atleistas. Grįžęs į civilio gyvenimą, apsigyveno Karaliaučiuje, atnaujino veiklą draugijoje „Gražus kaimas“.

1944 m. vidurvasarį, Antrojo pasaulinio karo frontui artėjant prie Rytprūsių, jis pakartotinai pašauktas į karinę tarnybą. Vieno žygio metu kelio skausmai staiga paūmėjo, negalėjo toliau paeiti. Remiantis prisiminimais, paskutiniu Raudonojo Kryžiaus sunkvežimiu neįgalus H. Woede buvo nugabentas į Piluvą, iš ten kartu su kitais Rytprūsių bėgliais laivu-ligonine nuplaukė į Jutlandiją (Pietų Danija). Bėglių prieglaudoje susitiko su karo sumaištis išblaškyta šeima. Nuo 1947 m. H. Woede persikėlė gyventi į Hannoverį, bandė kurtis iš naujo. Šį laikotarpį ženklina 1945 m. gimusi dukra Berta. Dėl kaskart atsinaujinančių kojos skausmų sunkiai bepaeidavo. Ilgainiui tai varžė judėjimą ir darbingumą. Tačiau nepaisydamas negalės, jis dirbo miesto kapinių prižiūrėtoju. Vertėsi sunkiai, pro tarpiais teko patirti karčią bedarbio dalią. 1950 m. šeima persikėlė į Mainzo miestą Reino-Pfalco žemėje (*Rheinland-Pfalz Land*). Dirbo Pietvakarių Vokietijos vandens ir laivininkystės kelių priežiūros bei apželdinimo tarnybos braižytoju⁶. Iki 1967 m., kai išėjo į pensiją, dirbo Susisiekimo valdyboje, dalyvavo tiesiant Mainzo aplinkelį. H. S. Woede's gyvenimo kelias nutrūko 1983 m. spalio 21 d.

Kraštiečių draugijos kultūrininkas

Pasak sūnaus Konrado, tėvą, kaip ir daugelį Rytprūsių pabėgėlių, Vokietijoje ištiko sunkus likimas. Karo patirtys ir psichologinės traumos vargino visą likusį gyvenimą. Vokiškai kalbančioje šalyje jautėsi lyg nesavas („lyg svečioje šalyje“) ir amžinas bėglys (*der Flüchtlinge*). Slegiamas vienišumo ir atskirties, jis ieškojo bendrystės su panašaus likimo bendraamžiais kraštiečiais. Rūpestis dėl prarastos Tėvynės likimo ir jos kultūrinio paveldo suaktualinimo ir išsaugojimo bei kūryba tėvynainių labai virto savotišku vienišiaus savigydos būdu. Hannoveryje H. Woede įkūrė Rytprūsių kultūrininkų draugiją (*Gemeinschaft Ostpreussischer Kulturschaffender*). Buvo ilgametis *Rheinland Pfalzo* žemės Rytprūsių kraštiečių draugijos (*Landsmannschaft Ostpreußen in Land Rheinland-Pfalz Land*) Maince narys. Nuo 1960 m. ėjo Mainco apskrities Rytprūsių draugijos kultūros padalinio metraštininko pareigas, 1964 m.

⁴ A. Beticheris (*Adolf Bötticher*; 1842–1901) – archeologas, paminklotyrininkas. Karaliaučiuje nuo 1891 m. tapo Rytprūsių kultūros paminklų saugotoju Paminklų tyrimų archyve (1891) 1891–1898 m. parengė ir Karaliaučiuje išleido 8 tomų veikalą „Rytprūsių provincijos statybos ir meno paminklai“. Karaliaučiuje veikė ir mokytojo idėjas sėkmingai pratęsė paveldosaugininkas R. Dethlefsenas (*Richard Jepsen Dethlefsen*, 1864–1944).

⁵ Paminklų išsaugojimo judėjimas ir kraštotyros idėjos lėmė, kad 1905 m. Tilžėje, Jokūbinės parke (*Park Jakobsruh*, Tilsit), liaudies muziejuje po atviru dangumi (*Heimat / Freilichtmuseum*), įsteigta 1909/1912 m., būtų įkurtas „Lietuvių namelis“.

⁶ *Städtischen Garten- und Friedhofsamt in Hannover; der Wasser- und Schifffahrtsdirektion Südwest in Mainz als Technischer Zeichner.*

tapo (Bdv) bendruomenės pirmininku. Bendruomenei atstovavo 1969–1974 m., pakartotinai perrinktas 1974–1978 m. laikotarpiui. H. Woede šalinosi revizionistinių klausimų, palaikė nuosaikią Willy'o Brando ir Helmuto Schmidto susitaikymo politiką⁷. Už taikdarišką ir kultūrinę veiklą gyvenimo sukačių 60-ies (1962 m.) ir 70-ies (1972 m.) metų progomis apdovanotas garbės raštais ir atminimo ženklais. Už Rytprūsių kultūros paveldo puoselėjimą 1980 m. gegužės 9 d. draugijos susirinkime jam įteiktas aukso medalis („*Das Goldene Ehrenzeichen*“). Šia proga kraštiečių laikraštyje *Ostpreussenblatt* paskelbtas straipsnis, trumpai pristatantis H. Woede's gyvenimą, visuomeninę ir kultūrinę veiklą⁸.

Rytprūsių kultūros paveldo tyrėjas

H. Woede's vertybinės nuostatos klostėsi jau 1938 m. Tilžėje ir Karaliaučiuje įgyjant paminklosaugininko patirtį. Pokariu jas sustiprino suvokimas, kad tėvynėje be priežiūros paliktas nyksta turiningas Gimtinės kultūros vertybių klodas. Gilinimasis į Rytprūsių tautodailę ir rankdarbius, geresnis jų pažinimas buvo atsakas į prarastos gimtinės ilgesį. Išskirtinio kraštiečių susidomėjimo sulaukė kilnojamoji paroda „*Vokiečių gimtinė Rytuose / Deutsche Heimat im Osten*“, vykusi 1950 11 24 – 12 17 Berlyno radijo bokšto parodų salėje (*Messehallen am Funkturm*). Vienas iš renginio skrajutės rengėjų (kartu su Kurtu Pageliu ir kt.) buvo H. Woede⁹. Maždaug tuo metu laikraščiuose *Ostpreußenblatt* ir *Memeler Dampfboot* pradėjo skelbti kraštotyrinius straipsnius apie Rytprūsių dvasinį ir daiktinį paveldą ir jų būklę bei galimybes išsaugoti. Pirmas žinomas H. Woede's pažintinis rašinys buvo apie Klaipėdos krašto krikštus¹⁰. Tyrėjas apibendrino žinias apie Rytprūsių ir Vokietijos bibliotekose saugomą medinę kaimo statybą ir tautodailę. Prisijungė prie bendraminčių – iš Tilžės ir Klaipėdos krašto kilusių kultūrininkų-visuomenininkų: mokytojo *Paulo Kwauka'os* (1898–1970), *Henry'o Fuchso* (1898–1980), kraštotyrininko *Richardo Pietscho* (1915–2007), istoriko-ekonomisto *Gerhardto Willoweito*, žurnalisto-istoriko, Klaipėdos krašto Vokiečių kalbos žodyno skelbėjo *Heinricho Alberto Kurschato* (1918–1984), Rytprūsių bibliografo *Ernsto Wermke's* (1893–1987) ir daugelio kitų – veiklos, prarastos ir atmintyje puoselėjamos *Tėviškės* kultūros įvairiais pavidalais pažinimo, Tautai atmintinų įvykių įprasminimo ir įpaveldinimo ateities kartoms darbų. Šis judėjimas sustiprėjo 7-ojo dešimtmečio pabaigoje ir tęsėsi iki iš aktyvios veiklos pasitraukiant paskutiniams veikliams šios kartos kultūrininkams.

Vėtrungių tyrimai

H. Woede prie vėtrungių – išskirtinio pamario tautodailės palikimo – sugrįžo brandos metais. Kuršių mariose vėtrungių gaminimo tradicija buvo sunykusi: plaukiojo vos viena kita plokščiadugnė žvejų burvaltė, jas pakeitė motoru varomi metaliniai laiveliai, tad nebuvo poreikio gaminti ir kelti vėtrungių. Kaip savotiškas „atvirlaiškis iš praeities“ vėtrungės buvo atkuriamos pokario suirutės į Vokietiją nublokštų pamario žvejų. Jos tapusios kraštiečių bendrystės ir susirinkimo vietų žymeniu.

Savo tyrime bandė aprėpti esamų vėtrungių įvairovę. Išmatavo ir perpiešė 75-ias Vokietijos asmeninių ir muziejų rinkinių vėtrunges. Dalį atkūrė iš piešinių ir nuotraukų. Turėjo galimybę lankytis Hamburgo Altonos laivybos muziejuje, kur saugomos ankstyviausios puošniosios vėtrungės. Bendras apraštų vėtrungių skaičius siekia 150 vienetų.

⁷ Vokietijos susitaikymo politika (*Friedenspolitik der Bundesrepublik Deutschland*).

⁸ ANONYMOUS. Das Goldene Ehrenzeichen für Hans Woede. *Das Ostpreußenblatt*, 1980 Mai 10, Jg. 31, Folge 19, S. 11.

⁹ PAGEL, K.; WOEDE, H. *Deutsche Heimat im Osten. ausstellung in den Messehallen am Funkturm 24. November bis 17. Dezember*, [Ausstellung Katalog]. Berlin, 1950, S. 11.

¹⁰ WOEDE, H. Ferne Gräber im Memelland. *Memeler Dampfboot*, 1956 Nov. 20, Jg. 107: Nr. 22, S. 284-285.

Rinkdamas žinias H. Woede bendravo su vėtrunges kūrusiais meistrais (*Wimpelschnizer*): žvejais *Gerhardu Kiehru, B. W. Conradu, Johannu Sakutu III, Fritzu Stasselu, Rademacheriu, Helmutu Frösu, Karlu Boywittu, Friedrichu Dramschu, Richardu Pietschu* (1915–2007), *Ewaldu Pläpu, Ferdinandu Päsčiu, Friedrichu Kommu* ir kt.. Jų gretas papildė laivų savininkai *Gustavas* ir *Otto Rogaitis*, pašto garlaivio savininkas *Augustas Klookas* ir Šaksvytės (*Schaaksvitte*) kraštotyrininkas *Adolfas Gronau*¹¹. Vėtrungių brėžiniai, kaip ir didesnė dalis H. Woede's rankraštinio palikimo, perduota saugoti į Manheimo miesto archyvą ir Ellingeno Rytprūsių kultūros paveldo centrą.

Pirmas H. Woede's straipsnelis-bandymas apie Kuršių marių vėtrunges skelbtas 1957 m. Klaipėdos kraštiečių laikraštyje „Memeler Dampfboot“¹². Per dvidešimt tyrimo metų sukauptas žinias jis apibendrino 1965 m. išleistoje knygoje „Kuršvalčių vėtrungės: kilmė, panauda ir gamyba“¹³. Apžvelgė pirmtakų darbus, pasaulinę vėjarodžių ir vėliukų įvairovę, jų gaminimo būdus ir paskirtį. Atskleidė vėtrungių raidą nuo vėliukų iki puošniųjų vėtrungių. Knygoje pristatyti pagrindiniai vėtrungių puošybos būdai, spalvinės dermės, pateiktas tikras ir menamas ženklų ir spalvų skaitymas. Išspausdinti 124 vėtrungių piešiniai, iš jų 22 spalvoti (p. 193–218). Knyga sulaukė išskirtinio skaitytojų dėmesio. Vokietijoje radosi daug vėtrungių gerbėjų, ji tapo parankine kraštiečiams ir tautodailės tyrėjams. Dėl politinių suvaržymų Lietuvos ir Latvijos muziejuose saugomi rinkiniai liko H. Woede's tyrimų nuošalėje. Tačiau „Vėtrungių knyga“ muziejinių skaityta. Ji buvusi paskata atsigręžti į sunykusį XIX a. pabaigos ir XX a. pirmosios pusės Kuršmarių žvejų paveldą. Lietuvoje ir Latvijoje saugomų istorinių vėtrungių atvaizdai skelbti „Libra Memelensis“ leidyklos savininko kultūrininko ir knygų autoriaus Kęstučio Demerecko leidinyje „Kuršių nerijos burvalčių vėtrungės“ (2012). Knyga paruošta pagal 1975 m. Eduardo Jonušo (1932–2014) parengtą, bet ideologinių aplinkybių leidyklos neišleistą albumą „Nerijos vėtrungės“. Dalis vėtrungių perpieštos iš minėtos „Vėtrungių knygos“, tačiau be aiškios nuorodos į pirminį šaltinį.

Istorinėmis laikytinos puošniosios vėtrungės, pagamintos 1892–1944 m. laikotarpiu. Didesnė dalis istorinių puošniųjų vėtrungių aprašų skelbta „Vėtrungių knygos“ priede¹⁴ (Woede, 1965, p. 224–242) – sąvade 116 vėtrungių. Istorinės vėtrungės žymėtos sutartiniais skaičių ir raidžių deriniais, išskiriančiais jas iš visos įvairovės. Žymenų sudarymas ir galima tradicijos tąsa aptarta kitame rašinyje¹⁵.

Įdomus sūnaus Konrado prisiminimas apie knygos „Kuršvalčių vėtrungės: kilmė, panauda ir gamyba“ leidybą. 1966 m. Holznerio leidykla reklamos tikslu buvo išleidusi 8-ių atvirukų su vėtrungių atvaizdais iš knygos rinkinį¹⁶. Apymario kaimų vėtrungių ženklai panaudoti Richardo Pietscho (1915–2007) 1966 m. sukurto Kuršių marių apymario gyventojų kultūros, amatų ir gamtos įdomybių žemėlapis „Aplink Kuršių marias“¹⁷ apkraštams. Žemėlapis saugomas Lietuvos jūrų muziejaus bibliotekoje ir Klaipėdos m. apskrities viešosios I. Simonaitytės bibliotekos Kraštotyros skyriaus AdM padalinyje (nuo 2011 m.).

¹¹ WOEDE, H. *Wimpel der Kurenkähne: Geschichte – Bedeutung – Brauchtum* [Ostdeutsche Beiträge aus dem Göttinger Arbeitskreis, Bd. 32]. Würzburg, 1965, S. 144-146, 227.

¹² WOEDE, H. Im Winter wurden die Wimpel geschnitzt. *Memeler Dampfboot*, 1957, Nr. 5, S. 59-60; WOEDE, H. *Flaggen-Liste der Fischerorte des Frischen Haffes*, Mainz, 1957. 20 S.

¹³ WOEDE, H. *Wimpel der Kurenkähne: Geschichte – Bedeutung – Brauchtum...*, S. 269.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ BACEVIČIUS, E. Istorinis vėtrungių sąvadas atsiveria naujoms galimybėms. *Šilokarčema. Šilainės sodai*. 2013 11 12, Nr. 86 (1846), p. 8.

¹⁶ WOEDE, H. *Postkarten-Set* (8 Stück). Würzburg, 1966.

¹⁷ PIETSCH, R. Bildkarte rund um das Kurische Haff. *Das Ostpreußenblatt*, 1966, Dez. 24, S. 14; BACEVIČIUS, E. Istorinis pamaro gamtos ir kultūros žemėlapis [apie Richardą Pietschą ir jo kraštotyrinį palikimą]. *Šilokarčema, Šilainės sodas*, 2012 12 04, p. 9.

1968 m. Holznerio leidykla autoriui (H. W.) perdavė knygos tiražo likutį (447 knygas). Minima, kad 1970 m. vasario 25–27 d. ištvinusį Maino upė apsėmė Würzburgo Augustinerstraße 20 knygų sandėlį, o viduje buvo suplautas 160–170 cm dumblo sluoksniu. Didesnė tiražo dalis sunaikinta. 1976 m. „Das Ostpreußenblatt“ birželio 5 d., Nr. 23, p. 28 kultūros skylyje skelbta žinutė, kad Holznerio leidyklos 50-ies metų sukakties proga išleidžiamas 2-asis knygos leidimas. 1976 m. birželio mėn. Holznerio leidyklos savininko žinutėje skelbta, kad „1976 m. birž. 11 d. Austrijoje spaustuvėje įrišta 400 vnt. knygų su 1976 m. išleidimo nuoroda“¹⁸. 1976 m. birželio 9 d. įrašė minima, kad H. Woede leidėjo Holznerio teiravęsis dėl naujo knygos leidimo. 1976 m. birželio 11 d. telefonu buvo pranešta, kad Austrijos spaustuvėje 400 rankomis įrištų knygų perduota knygynams.

Medinė Rytprūsių statyba

Surinktų žinių pagrindu H. Woede parašė kone dvi dešimtis pažintinių straipsnių, taip pat ir apie medinių antkapių piešinius. Iš rankraštinio palikimo žinoma, kad jis domėjosi Žemaitijos kryždirbio Vinco Svirskio palikimu, apie tautodailininką buvo parengęs apybraižą, tačiau ruošinys liko nebaigtas. Atskira tyrimų veikla buvusi Rytprūsių medinių namų statybos ypatumai. Namų su prieangiu (galerijomis) statyba, išskirtinai puošni Nemuno ir Gilijos namų išorės puošyba vėjalentėmis, apylangėmis ir stogų smailių lėkių kiaurapjoviais (1958). Straipsnyje iš 1859 m. Gründeln-Urban leidinio perspausdintas Klaipėdos krašto svirno iš Sakučių (*Sakuth*) (Kintų seniūnija) vaizdas, Karaliaučiaus meno akademijos profesoriaus Johanneso Heydecko jaunystės darbas. Aptarta klėčių, svirnų ir galerinių namų išplitimas Nemuno žemupyje ir Rytprūsiose, jų raida ir daugialypės sąsajos su senuoju Europos namo pirmavaizdžiu – Šiaurės namu (*Nordisches Haus*). Ypač tyrėjo išskirti namai be kaminų (*Rauchhäuser / Schornlöse Häuser*), čiukuriniais stogais. Trys šios rūšies pastatai XX a. pradžioje buvo ilgiausiai išsilaikę Kuršių nerijoje. Skelbtas namų statybos ypatybių, puošybos dėmenų ir statinių išsidėstymo sodyboje išplitimo Rytprūsiose žemėlapis ir jų kaita XVI–XVII amžiais. H. Woede įvertino Adalberto Bezenbergerio, K. H. Engelino ir Richardo Dethlefseno tautodailės tyrimus, naudojami M. Löhricho ir Heinricho Alberto Kurschato nuotraukomis. Kraštotyriniai darbai apibendrinti ir remiant kraštiečių draugijos lėšomis išleisti pažintine knygele „Rytprūsių kaimo mediniai namai ir jų statybos ypatumai“ (1980). Šie leidiniai nebuvo žinomi namotyriminkui Jurgiui Gimbutui (1918–2001) ir Martynui Purvinui (g. 1947), rašiusiems apie Mažosios Lietuvos statinius ir jų puošybą¹⁹.

Žvejyba ir žuvies panauda

Atskira H. Woede's domėjimosi sritis buvo Rytprūsių žvejyba. Jis rinko Rytprūsių išeivių prisiminimus, papročius, eilėraščius, kitus pasakojamosios tautosakos pavyzdžius. Naudojosi kraštiečių sukurtais grafikos darbais ir nuotraukomis, patikėtai saugoti kraštiečių draugijai „Bildarchiv der Landesmannschaft Ostpreußen“. Daugiau aprašė Kašubijos, Sembos pusiasalio ir Aistmarių žūklės bei žvejybos papročius. Kuršių nerijos žvejų veiklą tyrinėjo kraštotyriminkai Richardas Pietschas ir Hansas Georgas Tautoratas. H. Woede's bandymai apibendrinti leidinyje „Žvejas ir žūklė Rytprūsiose“ (1974; 2-asis leidimas 1985).

¹⁸ WOEDE, K. Laiškas-atsakymas, priedai A-E ir bibliografijos ruošinys (12 mašinosraščio lapų).

¹⁹ GIMBUTAS, J. Lietuvių sodžiaus architektūra Mažojoje Lietuvoje. *Lithuania Minor*. New York, 1958, p. 213; GIMBUTAS, J. *Lietuvos kaimo trobesių puošmenys*. Vilnius, 1999; PURVINAS, M. Pietinių Kuršmarių kaimai – etninės kultūros fenomenas. *Lietuvos mokslas*, t. 2, kn. 2–3, 1994, p. 34–44; PURVINAS, M. *Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo architektūra*. Vilnius, 2008, p. 153.

Gyvenimo saulėlydyje kartu su žmona Hilde atsidėjo savo šeimos genealogijai ir sudarė savo giminės kilmės medį²⁰. Pagal Rytprūsių motyvus išaudė 50 sieninių kilimų²¹. Apie šią tautodailės veiklą mažai žinoma.

Vėtrungių brėžiniai ir kilimai, kaip ir visas likęs kūrybinis bei kraštotyris palikimas, po autorius mirties artimųjų buvo aprašyti. Jie perduoti saugoti Ellingeno Rytprūsių išeivių kultūros paveldo centrui²² H. Woede's rinkinio aprašas yra pridėtas K. Woede's atsiųstame laiške [17].

Literatūra

- ANONYMOUS. Das Goldene Ehrenzeichen für Hans Woede *Das Ostpreußenblatt*, 1980 Mai 10, Jg. 31, Folge 19, S. 11.
- BACEVIČIUS, Egidijus. Istorinis pamario gamtos ir kultūros žemėlapis [apie Richardą Pietschą (1915–2007) ir jo kraštotyris palikimą]. *Šilokarčema: Šilainės sodai*, 2012 12 04, p. 9.
- BACEVIČIUS, Egidijus. Istorinis vėtrungių sąvadas atsiveria naujoms galimybėms. *Šilokarčema. Šilainės sodai*, 2013 11 12, Nr. 86 (1846), p. 8.
- DETHLEFSENAS, Richardas. *Rytų Prūsijos kaimo namai ir medinės bažnyčios*. Vilnius, 1995.
- GIMBUTAS, Jurgis. *Lietuvos kaimo trobesių puošmenys*. Vilnius, 1999.
- GIMBUTAS, Jurgis. Lietuvių sodžiaus architektūra Mažojoje Lietuvoje. *Lithuania Minor*. New York, 1958.
- JONUŠIENĖ, Eleonora-Regina; ADOMAVIČIUS, Romaldas; PELEIKIS, Anja; RAVAITYTĖ-MEYER, Raimonda. *Kuršių nerijos burvalčių vėtrungės*. Klaipėda, 2012.
- PAGEL, Kurt; WOEDE, Hans. *Deutsche Heimat im Osten. ausstellung in den Messehallen am Funkturm 24. November bis 17. Dezember* [Ausstellung Katalog]. Berlin, 1950.
- PURVINAS, Martynas. *Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo architektūra*. Vilnius, 2008.
- PURVINAS, Martynas. Pietinių Kuršmarių kaimai – etninės kultūros fenomenas. *Lietuvos mokslas*, t. 2, kn. 2–3, 1994, p. 34–44.
- STRAKAUSKAITĖ, Nijolė. *Kultūros kraštovaizdis prie Kuršių marių*. Klaipėda, 2010, p. 112–113.
- WOEDE, Hans. *Alte dörfliche Baukultur in Ostpreußen*. Glückstadt, 1980.
- WOEDE, Hans. *Die Stammfolge der ostpreußischen Sippe Woede des Stammes Weede aus Godshorn in Hannover und die Stammfolgen der ihre verwandten Geschlechter Napiwocki, Roepke, Kreide und Albath*. Görlitz-Biesnitz, 1943.
- WOEDE, Hans. Ferne Gräber im Memelland. *Memeler Dampfboot*, 1956, Nr. 22, S. 284-285.
- WOEDE, Hans. *Fischer und Fischerei in Ostpreußen*. Leer, 1974.
- WOEDE, Hans. *Flaggen-Liste der Fischerorte des Frischen Haffes*, 1957.
- WOEDE, Hans. Galeriehäuser und Kleten: Die volkstümliche Bauweise des Memellandes. *Memeler Dampfboot*, 1958, Nr. 6, S. 75-78.
- WOEDE, Hans. Im Winter wurden die Wimpel geschnitzt. *Memeler Dampfboot*, 1957, Nr. 5, S. 59-60.
- WOEDE, Hans. *Nachlass*: Originalzeichnungen (oft signiert), Aktenordner zu seinen Forschungen, Karten, Entwürfe, Exzerpte aus wissenschaftlicher Literatur, Fotokopien, Briefwechsel, Bücher, Vorträge mit Text und Bildmaterial (Dias) – nach dem Tod von Hans Woede 1984 deponiert im *Ostpreußischen Kulturzentrum im Deutschherrenschloss Ellingen*, Schloßstraße 9, D-91792 Ellingen.
- WOEDE, Hans. *Postkarten-Set* (8 Stück). Würzburg, 1966.
- WOEDE, H. *Wimpel der Kurenkähne: Geschichte – Bedeutung – Brauchtum* [Ostdeutsche Beiträge aus dem Göttinger Arbeitskreis, Bd. 32]. Würzburg, 1965.
- WOEDE, Hans. Wimpel vom Kurischen Haff. *Memeler Dampfboot*, 1969, Nr. 10, S. 134.

²⁰ WOEDE, H. *Die Stammfolge der ostpreußischen Sippe Woede des Stammes Weede aus Godshorn in Hannover und die Stammfolgen der ihre verwandten Geschlechter Napiwocki, Roepke, Kreide und Albath*. Görlitz-Biesnitz, 1943.

²¹ 27 Dias Vortrag „Teppiche II“, 49 Dias „Teppiche“, 50 Dias „eigene Teppiche“, 50 Dias „Handschuhe, Taschen“, 39 Dias „Teppiche, Handschuhe“.

²² WOEDE, H. *Nachlass*: Originalzeichnungen (oft signiert), Aktenordner zu seinen Forschungen, Karten, Entwürfe, Exzerpte aus wissenschaftlicher Literatur, Fotokopien, Briefwechsel, Bücher, Vorträge mit Text und Bildmaterial (Dias) – nach dem Tod von Hans Woede 1984 deponiert im *Ostpreußischen Kulturzentrum im Deutschherrenschloss Ellingen*, Schloßstraße 9, D-91792 Ellingen (žr. Priedą).

Priedas

Vorträge von Hans Woede, die in Ellingen zu finden sind:

Wimpel der Kurenkähne – eine ostpreußische Fischer-Volkskunst (nach dem beim Göttinger Arbeitskreis erschienenen Buch des Vortragenden) – 99 Dias.

Das Bauernhaus in Ost- und Westpreußen in Pommern und in Brandenburg – 100 Dias.

Bauernhäuser in Ost- und Westpreußen – 102 Dias Ostpreußen, 50 Dias Westpreußen.

Ein Blick auf unsere östlichen Nachbarn. Bauernhäuser und Holzkirchen in Litauen – 47 Dias Bauernhäuser.

Das Bauernhaus im alten Ungarn unter Berücksichtigung des eigenständigen Gepräges bei den nationalen (besonders den deutschen) Minderheiten. – 76 Dias.

Die ostpreußischen Bauerteppiche und ihre Stellung in der europäischen Teppichweberei. – 50 Dias. (außerdem: 27 Dias Vortrag „Teppiche II“, 49 Dias „Teppiche“, 50 Dias „eigene Teppiche“, – 50 Dias „Handschuhe, Taschen“, 39 Dias „Teppiche, Handschuhe“).

Holzgrabmale in Ostpreußen, Westpreußen und Pommern. 97 Dias. (außerdem 53 Dias „Grabmale“).

Der litauische Holzbildhauer Vinca Svir(s)kis (1835–1916). Ein Blick auf die Volkskunst unserer östlichen Nachbarn. 68 Dias.

Stadtwappen und Stadtflaggen in Ost- und Westpreußen in der Deutung ihrer Bildsprache (ihre Beziehung zur Landesgeschichte Preußens). 136 Dias (außerdem 346 Dias Wappen, Siegel, Fahnen).

Altdeutsche Wohn- und Berufskultur an der See und im Binnenlande zwischen Weichsel und Memelstrom.

Ostdeutsche Volkskunst in Schnitzereien, insbesondere die Wimpel und Holzgrabmale in unseren Heimatlandschaften.

Padēka

Autorius už dalykinę pagalbą rengiant straipsnį nuoširdžiai dėkoja Lietuvos jūrų muziejaus istorikui Dainiui Elertui, leidyklos „Libra Memelensis“ savininkams Violetai ir Kęstučiui Demeckams bei Klaipėdos m. apskrities viešosios I. Simonaitytės bibliotekos Kraštotyros ir skaitmeninio skyriaus vedėjai Jurgai Bardauskienei, AdM padalinio darbuotojai Viktorijai Karalienei.